
O intuici a intuitivní diagnostice v psychiatrii

Vacek J.

Souhrn

Všeobecně akceptovaná definice intuice neexistuje. Z přírodovědeckého hlediska jde o mentální kognitivní schopnost bez uvědomované závislosti na diskurzivním myšlení a zkušenosti. Současná psychiatrie se svými operacionalistickými klasifikačními systémy pomíjí tradice intuitivní diagnostiky, jež se rozvíjely zejména pod vlivem Jaspersovy fenomenologické psychopatologie. Jejím nejznámějším propagátorem se stal holandský psychiatr H. C. Rümke, od něhož pochází termín „praecox-pocit“. Jde o obtížně verbalizovatelný prožitek zkušeného psychiatra při kontaktu se schizofrenním nemocným. „Pocit hysterie“ není na rozdíl od „praecox-pocitu“ evokován pravděpodobně výhradně intuitivním vhladem.

Intuitivní rekognoscace psychických poruch stejně jako zcela nezbytná a o intuici se opírající empatie jsou v psychiatrické praxi běžné, i když neuvědomované.

Klíčová slova: intuice jako kognitivní proces, empatie, Jaspersův teorém, praecox-pocit, pocit hysterie.

Summary

Vacek J.: On Intuition and Intuitive Diagnostics in Psychiatry

There is no generally accepted definition of intuition. From the natural sciences point of view it is a mentally cognitive ability without realized relation on a discourse thinking and experience. Present psychiatry with its operational classification systems ignores the traditions of intuitive diagnostics, which were developed especially under the influence of Jaspers phenomenologic psychopathology. It was most advocated by H. C. Rumke, a Holland Psychiatrist who developed the term “praecox-feeling”. It is an experience of an experienced psychiatrist, difficult to verbalize, in the contact with a schizophrenic patient. In contrast to the “praecox-feeling” the “feeling of hysteria” is not solely evoked by an intuitive insight. Intuitive “recognoscation” of psychic disorders as well as the totally necessary and intuition-based empathy are common to psychiatric practice, although often unrealized.

Key words: intuition as a cognitive process, empathy, Jaspers theorem, „praecox feeling”, „hysteria feeling”.

Čes. a slov. Psychiat., 101, 2005, No. 4, pp. 218–223.

Současné operacionalistické klasifikační systémy psychických poruch (ICD, DSM) se opírají o empiricko-pozitivistický přírodovědecky pojmávaný obraz světa. Pomíjejí spekulativní a iracionální postoje, neznají pojem „intuice“ a vyhýbají se jakýmkoliv zmínkám o intuitivní diagnostice v psychiatrii.

Pojem „intuice“ je neurčitý a mnozí ho vyřadili ze svého slovníku, jiní o něj naopak opřeli své teoretické konstrukty. **Všeobecně akceptovaná definice intuice neexistuje. Jde o souborný název pro řadu dost odlišných jevů.** „O intuici lze mít jen intuici.“ [7]. Spokojíme se s jejím negativním vymezením: Intuice je kognitivní děj bez pomoci vědomého diskurzivního myšlení a bez uvědomovaného vztahu ke zkušenosti. **Nás zajímá intuice jen jako čistě psychologický děj.** Interpretace intuice z per filozofů, odmítajících tzv. psychologizaci (např. fenomenologů), se vzdalují chápání a zájmu převážně přírodovědecky zaměřených lékařů.

Gruhle [10] v roce 1941 po analýze „mystické“

intuice v extatických stavech analyzoval běžnou, případně „racionální“ intuici, zejména skutečnost, že při ní mívá subjekt pocit pasivity, jako by byl nikoliv aktérem, nýbrž pouhým divákem. Dospěl k názoru, že jde o analogii s motorickými automatismy: „V průběhu svého zrání si člověk osvojuje velké množství motorických způsobů chování. Získává je, protože si s sebou na svět přinesl málo hotových mechanismů, instinktů. Nové dovednosti získává obtížně, například vzpřímenou chůzi...nejprve selhává, pak ale vznikají automatismy...při nich je pak člověk také divákem, automatismy probíhají mimovolně a tak jen ve zcela výjimečných situacích, například v nebezpečí, ho překvapí jeho vlastní motorická obratnost, jelikož jí věnoval sotva svou pozornost. Pak řekne třeba, že se instinktivně sehnul... měl by spíš říci, že se sehnul automaticky...Totéž ale platí i o duševní drezuře, již se člověk sám postupně podrobuje a tak se vyvíjejí i duševní automatismy a člověk jim nevěnuje svou pozornost a pouze ve výjimečných situacích ho udívá jeho vlastní duševní obratnost, a to si pak řekne,

já to sám nevím, jak jsem k této ideji dospěl, takže to byla jeho intuice...

Petrilowitsch [20] v roce 1956 Gruhleho interpretaci intuice, jakožto pouhého automatismu, právem odmítl. Taková intuice by sotva přinášela něco nového. „*Tento výklad (rozuměj Gruhleho) je sdružen s představou pouhého reprodukování či pokračování v pouťi již zajetými cestami. Intuitivní nápady jsou však často opatřeny znaky ,zvláštního, nového a jedinečného‘... Diskurzivní způsob poznání se vyznačuje sukcesivností: To znamená následnost jednotlivých částí pokračujícího myšlení... Diskurzivní myšlení podléhá vůli a je tedy záměrné. Akty myšlení probíhají plně vědomě a lze je podle libosti opakovat. Diskurzivně získané poznatky podléhají kontrole subjektu... jsou jednoznačně prožívány jako poznatky subjektu, odvozené z jeho ,já‘. Podmínky a okolnosti intuitivního poznání jsou zcela jiné. Intuitivní poznatek je bezprostřední, na rozdíl od poznatku z diskurzivního myšlení. Je to simultánní a tedy ne sukcesivní akt, je to poznání ,naráz‘. Pouze onen konečný útvar intuitivního aktu je přístupný ,já‘ subjektu, zatímco jeho původ zůstává skrytý. Tato prožitková přínaležitost posledního útvaru intuitivního aktu k ,já‘ subjektu není pohříchu samozřejmostí. Dost často tu nacházíme cizotu ,já‘ a pak není takový intuitivní poznatek pocítován jako ,vydobytý‘, nýbrž jako ,vnuknutý‘ či ,inspirovaný‘... Subjekt případně prohlásí, že je to sice jeho poznatek, jenž mu však připadá jako by on sám byl ve skutečnosti divákem a nikoliv iniciátorem. Znamená to, že bychom měli intuici prisuzovat jinou pozici než diskurzivnímu poznání a že by zdroj intuice měl být hledán někde ,hlouběji‘ a jinde než je ,centrum já‘.“ Jde o jistou analogii s nutkavými jevy a Petrilowitsch počítá s rozhodujícím významem „hlubokých“ a „nepozorovaných podprahových podnětů“, působících dlouhodobě v podvědomí subjektu, kde vstupují do „struktury osobnosti“, jakožto její „nosný základ“. Směrodatné a trvalé změny osobnostní struktury, podmíněné výchovou, vzděláním a životními zkušenostmi, jsou skryty, vytěsňeny do latentní formy a při jisté aktualizaci se prosadí. Svou roli hrají emoce.*

Intuice je přirozená mentální schopnost vniknutí do řešení problému. Vymyká se tedy z postupné diskurzivní logiky a představuje okamžitý myšlenkový skok, vhléd do problémové situace. Známe ji pod různými názvy: vnuknutí, osvětlení, nápad, „aha“ – či „heureka fenomén“, vytušení, uhadnutí; bezprostřední poznání, mimosmyslové vcítění apod. Je nejspíše i nepostradatelnou součástí toho, čemu říkáme genialita, a je i nepostradatelným rádcem v běžném životě. Není jevem ani náhodným ani tajuplným, jenž by byl vyhrazen jen blouznivcům, mystikům, případně geniům. **Nějakou intuicí disponuje každý člověk** [9], ačkoliv ve velmi rozdílné míře. Někteří mluví o lidech intuitivních a neintuitivních. Intuici nelze naplánovat či vynutit si ji. Intuice je ryze

subjektivní, nesdělitelná a nelze se ji naučit tak, jak se lze naučit logicky myslet.

Psychiatrická literatura se o intuici zmiňuje jen zcela výjimečně, Mysliveček o ní píše ve stati o intelektu [17], Hanzlíček [12] mluví o intuici v rámci racionality, např. intelektové a o intuici překračující rámec racionality, např. mystické. Racionální intuici definoval Peters [19]: „**Nediskurzivní myšlení, jehož děje sice v jednotlivostech nejsou uvědomované, nicméně umožňují náhle odhalit souvislosti, jež se při objektivním přezkoušení ukáží jako správné. Intuici zpravidla provází silný prožitek evidence. Spočívá na momentálně neuvědomovaných dřívějších úsudcích, zkušenostech a vzpomínkách.**“ Téměř shodně vyznívá definice našeho Heverocha z roku 1926 [14]: „*Intuice jest úsudek náhle utvořený z neuvědomělých soudů (nápad), provázený plnou přesvědčeností o jeho správnosti, který se osvědčuje jako správný.*“

Bylo by absurdní tvrdit, že intuice získává svůj materiál z ničeho. To by byla magie. Intuici jsou k dispozici aktuálně neuvědomované informace, kdysi do nevědomí uskladněné. Rozdílné je i jejich zpracování. Diskurzivní myšlení lze zčásti srovnat s počítačem. Jeden krok v algoritmu navazuje na předchozí a postup je lineární. Lidský mozek dokáže víc. Umí snad zpracovávat i více současně probíhajících procesů a právě to platí pro intuici. „*Intuitivní akt má schopnost udržet v jednom pohledu větší počet prvků skutečnosti, než může naše obvyklé diskurzivní chápání.*“ [24].

Různé silný prožitek přesvědčivosti k intuici patří. Ani nejsilnější není garantem její správnosti. Člověk to někdy ví a dá i najevo: „*Napadlo mě to jen tak intuitivně.*“ [16]. Jindy je prožitek evidence absolutní. Mylná intuice plus absolutní evidence: rezultuje omyl, fixní idea či blud. Jiné riziko: Nesprávná interpretace zavrhnou správnou intuici [9].

Carl Gustav Jung zařadil intuici k základním mentálním procesům ve své koncepci osobnosti. Je to tušení, jakožto iracionální děj vnímání prostřednictvím nevědomí. Zdroj bludů i některých halucinací spatřovat v chorobné intuici scestné není. Intuici doprovázející prožitek evidentnosti je i bazálním atributem bludu. „*Blud je pro svého nositele bez jakýchkoliv výhrad srozumitelný, a to stejně, jak je srozumitelná intuice pro zdravého. Jenže nemocný s bludem nemá vůbec žádný důvod, aby se pokoušel o vysvětlení a snahám v tomto směru se brání a tak odmítá zvnějšku přicházející nabídky na hledání kauzálních vztahů svého bludného přesvědčení a právě v tom spočívá hlavní rozdíl mezi bludem a normální intuicí.*“ [2].

Existuje mnoho téměř anekdotických historek o zásluhách intuice o objevy geniů (Kekulé, Mendělejev aj.) či inspirací velkých umělců, někteří filozofové ji prohlásili za nejvyšší kritérium správnosti svých úvah (Bergson, Husserl aj.). Někteří básníci opatřili svou tvůrčí intuici magickým hávem (W. Blake aj.). „*Spisovatelé, zvláště pak*

básníci, nás většinou chtějí udržovat v domnění, že tvoří v jakémsi ušlechtilém šilenství – v jakémsi nazíravém vytržení...“ [26]. Běžný intelektuál sotva chápe glorifikaci intuice svou racionalitou ohromujícími matematiky [2, 7, 15, 16 aj.]. „V matematice lze za intuici považovat deduktivně nezdůvodněné tušení čehosi, co by mělo být možno deduktivně dokázat, ale dokázáno zatím nebylo.“ [15]. Neuvěřitelně zní Einsteinův výrok, že „základní zákony nelze objevit logickou cestou. Existuje jen intuice, které pomáhá cit pro chápání zákonitostí, jež se za určitým jevem skrývají.“ I Poincaré soudil, že „intuice je nástrojem invence.“ [24].

Hovory o intuici mnohé pobuřují. Je „nemístná“ a budí „epistemologické pohoršení“ [18] a pro kybernetiky je „chybou v algoritmu“ [5]. Objevy mnoha vědců prý intuice inspirovala. Zamlčeli to. Posměchu kolegů (romantické blouznění) by se prý sotva vyhnuli [9].

Intuitivní poznatek může změnit vládnoucí paradigma toho či onoho vědního oboru. Sice výjimečně, leč to stačí, aby se intuice demonizovala. Fakt, že je jindy pouhou fantasmagorií, se pomine.

Intuici nelze vyhrazovat pouze tvůrčím činností. Většina našich praktických soudů o složitých otázkách běžného života, a zejména o lidech, obsahuje intuitivní složku. Naši tématicky se dotýká intuice všedního dne. Je to nápad, bleskové pochopení, někdy jen dojem nebo určité podezření, případně pocit jakéhosi vnuknutí, nezřídka předtucha, mimosmyslové a neverbalizovatelné vycítění do určité konstelace podmínek, někdy jen jakýsi záblesk všech právě zmíněných prožitkových kvalit. Máme za to, že se v rámci této běžné intuice intuitivní úsudek vytváří na základě drobných postřehů a vědomí podobnosti daného případu s jinými zkušenostmi, ale bez uvědomění, že došlo k porovnávání [25]. Obvyklým znakem intuice v běžném životě bývá její neurčitost a pocit náhodnosti, iracionálnosti, tajemnosti či obskurnosti. To vše však patří k psychologii duševně zdravého člověka a k prožívání běžné reality světa, zejména v oblasti sociálních vztahů. Lidé pokládají většinu takových zážitků za banalitu, nikterak se nad tím nepozastavují a nepodněcuje je to ani k jakýmkoliv hlubokomyslným psychologickým či dokonce filozofickým spekulacím. Jejich intuitivně navozené prožitky bývají jen někdy natolik pregnantní, že je pokládají za evidentní, zřejmé, neklamné a nesporné. Zejména tehdy, chybí-li jim dostatečný prožitek evidentnosti, vymizí intuitivní fenomény stejně snadno, jak se v duši vynořily. Pokud se dříve nebo později ale splní právě to, co jim odhalil jejich intuitivní prožitek, mohou uvěřit v démonickou potenci intuice a mít ji za doklad nějakého mimořádného atributu své duše. Seběpřesvědčivější intuitivní poznatek se i při extrémní naléhavosti časem u duševně zdravého a dostatečně socializovaného člověka rozplývá a zpravidla upadá

v zapomnění. Psychopatologie definovala tzv. proctví z výsledku (vaticinatio ex eventu) jako fenomén, nevyhýbající se ani zdravé duši, i když simplexně strukturované, méně inteligentní a málo vzdělané osoby bývají obětí tohoto klamu očividně častěji. Stovka snů nebo intuitivních nápadů, jež nenašly své vyplnění, je zapomenuta a náhodný souhlas takového zážitku s prožitkem jím napovězeným dokáže tu a tam prolomit i skepsi civilizovaného člověka naší doby. I mezi zdravými lidmi existují rozdíly v jejich schopnostech rekognoskovat realitu světa cestami svých intuicí a bez uvědomované spoluúčasti svého diskurzivního myšlení.

V nesčetných životních situacích reagují lidé bezprostředně, jako by automaticky, a mnozí míní, že jejich ten či onen pohyb či slovní reakce byly „instinktivní“. Nejde o zcela správný výraz. Instinkt je druhově specifické, vrozené a nenaučené chování. Možno ho snad připustit při představě, že člověk reagoval například při svém ohrožení obranným manévrem, jenž byl snad výrazem instinktu sebezáchovy. Výraz „instinktivní“ se však vžil natolik, že ho možno tolerovat i tam, kde by mělo větší oprávnění adjektivum „intuitivní“, arci jen ve sféře intuice všedního dne. Mluvit o instinktu při hodnocení objektivní intuice vědců a filozofů by bylo očividně nepatřičné.

O vlivu afektivního rozpoložení lidí na jejich intuice nelze pochybovat [20 aj.]. V mezních situacích (např. v ohrožení života) není člověk schopen racionálně zvážit své počínání a jedná intuitivně. Byla-li jeho intuice spásná, jeho víra v „iracionální“ intuici stoupne vzdor tomu, že předchozí zkušenost nebo zkušenost převzatá od jiných lidí tu sehrály rozhodující roli.

Pocity sympatie či antipatie v mezilidských vztazích jsou intuitivní. Člověk je racionálně nezdůvodní. Další zkušenost je buď potvrdí nebo dokáže jejich klamnost. Intuitivní je vycítění či empatie. Psychiatr se bez ní neobejde. Lze ji pokládat za sine qua non efektivní psychoterapie [27].

Diagnostický „čich“ a správná diagnóza na první pohled zrcadlí zkušenost profesionála. Tu a tam ani přesně neví, jak ke své „blitzdiagnóze“ dospěl. Drobná nápadnost zevnějšku, chování či výraziva pacienta mu umožní omráčit okolí. Šlo o intuici? Inlace termínu intuice je třeba se vyvarovat. Psychiatr se bez intuice neobejde, většinou však jde o zkušenostní postřeh. Prima vista ho upoutá klackovitost hebefrenika, jiskření maniaka, beznaděj melancholika, stigmata oligofrenního atd. Zevrubná explorační, heteroanamnéza, klasifikační systémy a testy potvrdí prvotní dojem.

Vycítění či empatii s její intuitivní bází přisoudil rozhodující úlohu ve svých fenomenologiích inspirovaných úvahách Karl Jaspers (1883–1969). Jeho „Sich-Hinein-Verstehen“ je empatie. Umožní „porozumění“ (Verstehen), a to „statické“ (deskripce) a „genetické“ (jak duševní vzniká z duševního).

Proti genetické „chápající psychologii“ postavil „psychologii vysvětlující“ (erklärende Psychologie). Porozumění selhalo. Nastoupil „Jaspersův teorém“, „teorém nesrozumitelnosti“ (von Baeyer). Neurózu, poruchu osobnosti a i paranoický vývoj si z povahy a osudu nemocného odvodíme (vývoj). Naše empatie uspěla. Na schizofrenii Jaspersovo „Sich-Hinein-Versetzen“ nestačí. Schizofrenie přervala „psychologicky pochopitelnou kontinuitu smyslu života“. Z evoluce duše ji nevysvětlíme. Přerušil ji „proces“, podobně jako tělesná nemoc v somatické medicíně. Symptomy procesu z pre-morbidní historie pacienta neodvodíme. Můžeme jen „vysvětlit“ (erklären), porozumět (verstehen) neumíme. Rozhodujícím instrumentem je pacientova biografie. Je s aktuální symptomatikou v souladu, diskurz nemá zádrhel, sled osudů (algoritmus) je jak má být a my rozumíme. A primární schizofrenní blud? Diskurz nestačí. Biografii nemocného přerval „zlom“ („Knick“) a Jaspersův teorém. Je to „proces“. Nerozumíme mu. „Chybu v algoritmu“ zvěstuje intuice. Vzniká „praecox-pocit“. (Jaspersovo pochybení: povýšil schopnost empatie psychiatra a jeho intuici vzdor jejich subjektivnosti na objektivní kritérium).

Ve svém bazálním díle „Klinische Psychopathologie“ napsal Jaspersův žák Kurt Schneider (1887–1967): „...postavit na základě psychopatologického nálezu psychiatrickou diagnózu je často spojeno s ohromnými potížemi...Nestačí sčítat či kombinovat zjištěné symptomy...je nezbytné posuzovat získané výpovědi a kromě hodnocení projevů nemocného věnovat i pozornost dojmům, jež získal vyšetřující.“

Holandský psychiatr **Henricus Cornelis Rümke** (1893–1967) proslul propagací na intuici bazírujících diagnostických termínů [1, 13]. Narozen v Leidenu, vystudoval v Amsterdamu, kde působil do roku 1933, kdy odešel do Utrechtu. Na tamní univerzitě byl tři roky poté jmenován řádným profesorem psychiatrie. Uveřejnil více prací z nejrůznějších oblastí oboru. Psal holandsky a německy. Stal se stoupencem „fenomenologické psychiatrie“ Karl Jasperse. Razil termín „**praecox-pocit**“ („**Praecoxgevoel**“, resp. „**Praecox-Gefühl**“) (1941), odvozený do Kraepelinova termínu „dementia praecox“.

Rümke zpochybňoval význam tzv. objektivních symptomů pro diagnózu schizofrenie a zdůraznil existenci nedefinovatelného a neverbalizovatelného subjektivního prožitku zkušeného psychiatra při kontaktu se schizofrenním pacientem. Jde o neobvyklou formu mezilidské komunikace. Je to mimořádný prožitek, evokovaný schizofrenním pacientem v psychiatrově duši. Nelze jednoznačně odhalit, co k jeho vzniku v psychice zkušeného psychiatra vede. Je tu ve hře nejspíše více arci nepřilíš pregnantních odchylek v tom, jak se nemocný prezentuje: „*jakési individuální schizofrenní oslabení úsudku, pokles duševní výkonnosti, jistá cito-*

vá otupělost s poklesem sil k činu.“ Rümke se vyznal ze své navyklé explorativní techniky: „*Prakticky vždy se nechám vést ve mně vznikajícím ‚praecox-pocitem‘, lépe řečeno ‚praecox-prožitkem‘, jelikož to ve skutečnosti není pouhý pocit...Použití tohoto kompasu zůstává vyhrazeno pouze velmi zkušeným psychiatrům. Pakliže takový prožitek nemám, zdráhám se stanovit diagnózu pravé schizofrenie*“ [22, 23].

Názory akademické psychiatrie na schizofrenii ve čtyřicátých letech, a prakticky až do počátku psychofarmakologické revoluce do šedesátých let minulého století, byly od současných odlišné. Rümkeho „pravé schizofrenii“, kterou označoval jako „nevyлéčitelnou“, se donedávna říkalo schizofrenie „jaderná“, „procesuální“ či dokonce „maligní“ pro její nepříznivou prognózu v době před neuroleptiky.

„Praecox-pocit“ může psychiatra na schizofrenii upozornit již před vlastní zevrubnou explorací nemocného. Snad vyvěrá z intuitivního hodnocení diskrétních odchylek v pacientových projevech, v jeho držení těla, v jeho mimice a gestikulaci, v celém souhrnu jeho nonverbálních výrazových prostředků. Psychiatr záhy zjistí, že nemocný vyvolal v jeho vlastní psychice prožitek chybějící nebo nepostačující empatie. Je nositelem „schizofrenního zabarvení“ („schizophrene Färbung“). Deficitní empatie stojí v cestě nosnému psychickému kontaktu s pacientem. Schizofrenik trpí očividně „narušením instinktivního raportu“, což je „pokles instinktivní schopnosti sblížení“. Má ho na svědomí „ztráta energie“ („Energieverlust“). Stanoví-li psychiatr diagnózu schizofrenie, aniž by prožil „praecox-pocit“, je jeho diagnóza podle Rümkeho chybná. „Praecox-pocit“ je *conditio sine qua non* stanovení její diagnózy. Náleží mu priorita. Ostatní symptomy psychózy diagnózu pouze podporují, podbarvují a ilustrují [4, 22, 23].

„Praecox-pocit“ je subjektivní diagnostické kritérium a neodpovídá současnému požadavku maximální objektivity při diagnostice nozologických jednotek v psychiatrii. Nelze předpokládat, že by i ti nejzkušenější psychiatři při exploraci jednoho a téhož schizofrenního pacienta shodně tento pocit prožili. Rümke se však vyjádřil o zkušenostech mnoha psychiatrů v jejich každodenní praxi, kteří vědomě či nevědomky využívají intuitivního pohledu na své schizofrenní nemocné a sotva by zaujali i v současnosti zcela odmítavý postoj k významu „praecox-pocitu“. Na základě svých zkušeností mohu relevantnost „praecox-pocitu“ u mnoha svých nemocných potvrdit, a to včetně Rümkeho zjištění, že psychiatr není zpravidla schopen svou „blitzdiagnózu“ racionálně odkazem na ty či ony výrazové abnormality nemocného zdůvodnit. To intuitivní charakter Rümkeho termínu potvrzuje. „Praecox-pocit“ evokuje často explorace tzv. borderline-případů. Pokládá se za možný důsledek „projektivní identifikace“ v psychice

explorujícího tam, kde se prosazuje obranný mechanismus „borderline“ pacienta. Mohli bychom to pokládat za formu známého „protipřenosu“ psychoanalytiků [1, 4].

Nemožnost adekvátní verbalizace „praecox-pocitu“ lze prolomit jen zcela výjimečně. Někteří schizofrenní nemocní popisují sami diskrétní poruchy svého prožívání, s nimiž byli konfrontováni v samém počátku psychózy. Nelze vyloučit, že by bylo možné dospět v jejich rekognoscích dál použitím cílených testových metodik, zaměřených na sebehodnocení. Snad by to pomohlo obohatit i možnosti verbalizace „praecox-pocitu“. Někteří autoři obviňují deficitní snahu jinak kooperativních pacientů vylíčit své prožitky ve chvílích, kdy jejich psychiatr prožíval pregnantní „praecox-pocit“ [4]. Teoretizujících úvah se objevilo víc („nemožnost dospět k druhému“, „blokádá vzájemné afektivity“, „jednostranné narušení sblížovacího instinktu“, „defekt dospět k druhému“, „manko láskyplného a přátelského spolubytí“ apod.).

V roce 1982 publikovali Fleischer s Žuchou [8] krátké sdělení o obdobném intuitivním diagnostickém pojmu, a to pocitu „opeknenie“. Není snadné tento slovenský termín adekvátně přeložit do češtiny. Autoři v souhrnu článku uvedli anglický termín „beautification“. Snad by byl vhodný termín „zkrášlení“, protože otrocký překlad „opěknění“ do českého slovního fondu nepatří. Jde o subjektivní zážitek explorujícího psychiatra při kontaktu se schizofrenními ženami. Dá se s ním prý počítat i u schizofrenních mužů. „*Dojem vyšetřujícího o pacientce je esteticky relevantní... Vyšetřujícímu se pacientka zdá nejen zvláštější, zajímavější, nýbrž dokonce jakoby krásnější. Se značnou dávkou opatrnosti by bylo snad možné hovořit o větší přitažlivosti,*“ píše autoři a soudí na příbuznost tohoto prožitku s Rümkeho „praecox-pocitem“. Protirečí prý všeobecné představě o „chladu“ a „odcizenosti“ schizofrenních pacientů. Obdobně jako u „praecox-pocitu“ lze i tento „pocit zkrášlenosti“ obtížně verbalizovat a ani odhalení příčin takového pocitu není snadné. Snad jde o odraz změněné emotivity a o „autistickou decentralizaci“, která evokuje „*esteticky nabitý dojem romantické distancovanosti a záhadnosti*“. Autoři spatřují v pozadí různé mikrosymptomy schizofrenního autismu. „Dojem zkrášlenosti“ posléze mizí při zlepšení emočního kontaktu a změkčení autismu, např. při elektrokonvulzivní léčbě.

Dalším diskutovaným termínem z oblasti intuitivní psychiatrické diagnostiky je termín „**pocit hysterie**“ („**Hysterie-Gefühl**“). Rümke [22] píše, že se při něm rozvíjejí „pocity ‚nepřirozenosti‘ (‚Unnatürlichseins‘) v celé své plnosti“. „Zatímco opravdové a hluboké hoře pacienta vyvolává u vyšetřujícího zpravidla stejné prožitky, zůstává lékař vůči kvalitám citových reakcí v případě hysterického nářku netečný a posléze ho to jen irituje.“ „Pocit hysterie“, jakožto prožitkový komplex,

se u psychiatra rozvíjí sukcesivně z počátečních pochyb o pravosti nemocným líčeného prožívání a chování. Prožitek nevěrohodnosti nářku hysterika vyvolá v psychiatrovi podezření, že pacient svou opravdovou nouzi vyjadřuje „neoprávdovými“ prostředky. Pocit „nepravosti“ („Erlebnis der Unechtheit“) může ve vyšetřujícím evokovat celé spektrum reakcí. Vystihl to Haas: „*Zná to každý. Sedí proti pacientovi, jenž rozvláčně, mnohmluvně a s nasazením těch nejsilnějších výrazových prostředků líčí své utrpení a svou sklíčenost. Prezentuje se jako depresivní nemocný. Vyšetřujícího se to však v jeho nitru nijak hlouběji nedotýká a je neschopen zbavit se příchuti prázdnoty a hluchoty. Vzrůstá v něm dojem, že je všechno umělé, přehnané a vynucené. Jako by se z nějaké hluboké vrstvy duše tou okázalostí měla vypumpovat spodní voda, protože sama od sebe nechce na povrch vytékat.*“ [11]. Prožitek „nepravosti“ v sebe prezentaci hysteriků opatřil Jaspers bonmotem „mehr Scheinen als Sein“ („Zdát se víc než být“). Znamená to však na druhé straně přehlížení skutečné existenciální nouze hysterického nemocného. Výsledkem je nepřijatelné moralizující odsuzování s řadou možných eticky nepřijatelných konsekvencí. „Nepravé chování“ je demonstrativní, přehnané, zároveň však provokující a jeho cílem je svého bližního ovlivnit ve svém vlastním zájmu.

„Pocit-hysterie“ není na rozdíl o „praecox-pocitu“ zdaleka tak udivující a obtížně vysvětlitelný. Není výsadou pouze zkušených psychiatrů. Psychoanalytické písemnictví usnadňuje jeho pochopení i pololaickou veřejností. Nezdá se, že by bylo nutné ve vztahu k „hysterické povaze“ vznášet přílišné nároky na intuitivní potence psychiatrů. Tento diagnostický termín nedosáhl v povědomí psychiatrů tím pádem také zdaleka takového rozšíření jako „praecox-pocit“.

Dnes rozšířené používání různých testových a dotazníkových metod umožňuje standardizaci psychopatologických nálezů a zvyšuje šance terapeutických počínů. Odhlasované klasifikace psychických poruch (ICD, DSM) odvedly pozornost od nozologických pojmů v psychiatrii spolu s relapsem syndromologické psychiatrie 19. století. Pozitivitu těchto proměn zamlčovat nelze. Nové postupy nicméně ochudily v jistém smyslu psychiatrii o dříve nezbytné koncentrované diagnostické úsilí při exploraci nemocných. Současné psychiatrické písemnictví s nescetnými grafy a statistikami je vědecky precizní, osudy duševně chorých zrcadlí však nepříliš a o duši nás diagnostiků a terapeutů prozrazuje sotva co. Připomínka intuice v našem počínání není pouhým historickým esejem. V každodenní rutinní diagnostice stáváme v údivu nad tím, jak je vůbec možné, že lze ve zlomku sekundy realizovat abstrakci značného rozsahu a na ní postavit svůj správný soud i bez bohatě nabízených diagnostických pomůcek [6].

LITERATURA

- Arenz, D.:** Eponyme und Syndrome in der Psychiatrie. (Biographisch-klinische Beiträge). Viavital Verlag, Köln, 2001.
- Bash, K. W.:** Lehrbuch der allgemeinen Psychopathologie. Georg Thieme Verlag, Stuttgart, 1955.
- Berka, K.:** Intuice či intuitivnost? Intuice ve vědě a filozofii. (Sborník příspěvků). Filozofický ústav AV ČR, 1993, s. 82–89.
- Carp, E. A. D. E.:** Über das Praecox- und Hysteriegefühl. Psychother. Psychosom., 19, 1971, s. 232–239.
- Čálek, O.:** Intuice a porozumění v mezilidských vztazích. Dtto jako ad 3, s. 196–210.
- Dietrich, H.:** Über Intuition und Imagination in der psychiatrischen Diagnostik. Münch. med. Wschr., 119, 1977, s. 1611–1614.
- Fiala, J.:** Několik intuicí o intuici v matematice. Dtto jako ad 3, s. 246–261.
- Fleischer, J., Žucha, I.:** „Opeknenie“ – symptom pri schizofrénii a jeho zatriedenie v systéme psychopatologických symptómov. Čs. Psychiat., 78, 1982, s. 298–302.
- Goldberg, P.:** Die Kraft der Intuition. Scherz Verlag, Bern, München, Wien, 1. Auflage, 1985, s. 164.
- Gruhle, H. W.:** Psychologische Intuition und Evidenz. Nervenarzt, 16, 1943, s. 281–219.
- Haas, J. P.:** Bemerkungen zum sogenannten „Hysterie-Gefühl“. Nervenarzt, 59, 1987, s. 92–98.
- Hanzlíček, L.:** Psychiatrická encyklopedie (část věcná). Díl III. Výzkumný ústav psychiatrický, Praha, 1980.
- Hanzlíček, L.:** Psychiatrická encyklopedie (část jmenná). Díl III. Výzkumný ústav psychiatrický, Praha, 1977.
- Jemelka, P.:** K filozofii Vladimíra Hoppeho. Dtto jako ad 3, s. 163–171.
- Králík, J.:** Intuice jako nástroj matematické konstrukce. Dtto jako ad 3, s. 240–245.
- Mathauser, Z.:** K trojímu pojetí intuitivismu. Dtto jako ad 3, s. 21–33.
- Myslivoček, Z.:** Obecná psychiatrie. Státní zdravotnické nakladatelství, Praha, 1959.
- Neubauer, Z.:** Vzhled a vhléd. K ontologickým předpokladům intuice. Dtto jako ad 3, s. 34–42.
- Peters, U. H.:** Wörterbuch der Psychiatrie und medizinischen Psychologie. Verlag Urban und Schwarzenberg, München, Wien, Baltimore, 4. Auflage, 1990.
- Petrilowitsch, N.:** Zur Phänomenologie der Intuition. Jahrbuch Psychol. Psychother., 4, 1956, s. 68–79.
- Rajchl, J.:** Intuice a náhodné procesy. Dtto jako ad 3, s. 275–280.
- Rümke, H. C.:** Die Bedeutung von Phänomenologie und Beschreibung in der Psychiatrie. Z. Psychother. Med. Psychol., 12, 1962, s. 94–102.
- Rümke, H. C.:** Het Kernsymptoom der Schizophrenie en het Praecoxgevoel (1941). Překlad: J. Neeleman, History of Psychiatry, 1, 1990, s. 334–341. Citace dle ad 1.
- Stachová, J.:** Metafora, intuice, věda. Dtto jako ad 3, s. 299–308.
- Šlédr, J.:** Základní otázky psychologie umění. Univerzita Karlova, Praha, 1998.
- Vašák, P.:** Text minulý, současný a tušený. Dtto jako ad 3, s. 121–128.
- Vymětal, J.:** Empatie-porozumění vcítěním. Sborník lékařský, 98, 1997, s. 317–325.

Dodáno redakci: 16. 12. 2004

Po skončení recenzního řízení: 31. 1. 2005

MUDr. Jaroslav Vacek

Lesní 15

360 07 Karlovy Vary

